

The interaction or opposition of the right to development with the limitations of obtaining new atomic technology

Mohammad Reza Farrokhyzadeh¹, Zainab Poorkhaghan Shahrezaei²✉

Abstract

Field and Aims: The current era can be called the era of important developments in the field of new technologies. The developments of the world society have led to the creation of new concepts and evolution in the new atomic technology. In line with the inalienable right of all nations to access the new atomic technology, laws and legal documents supporting or prohibiting this right will be reviewed. In this way, it is very important to identify the categories of development right and new atomic technology that have dual applications and their connection and reference with laws and treaties. Atomic materials that can lead to the production and proliferation of weapons of mass destruction, at the same time, can be useful in the economic growth and development of countries, including the atom and its derivatives.

Method: This research is carried out in terms of gathering information by documentary method and through the study of valid laws and sources, and the obtained information is analyzed in a descriptive – analytical manner.

Finding and Conclusion: In this research, in addition to examining the foundations and principles of the right to development of countries, especially developing countries, the rules of international law regarding new atomic technologies, and especially atomic weapons, have been examined. Therefore, these legal principles and norms governing the limitations of countries, especially the third world countries' access to new atomic technology, in limiting the right of countries to develop, are not in accordance with the rules of international law. All-round access to new technologies and all-round development is the absolute right of all nations, and in general, the right to development is in direct interaction with the attainment of new atomic technology. Therefore, the international community should develop appropriate treaties and laws, show the correct path so that all-round access to these new technologies can be done correctly.

Keywords: development right, new atomic technology, treaties, international law and weapons.

*Citation (APA): Farrokhyzadeh, M.R., poorkhaqan shahrezaei, Z. (2023). The interaction or opposition of the right to development with the limitations of obtaining new atomic technology. *International Legal Research*, 16(60), 133-156.

https://alr.ctb.iau.ir/article_701450.html?lang=en

1. Ph.D. student in Public International Law, Isfahan(Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran. Email: farokhy_m@yahoo.com

2. Assistant Professor, Department of Public International Law, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran. (Author). Email: poorkhaghan@gmail.com

Introduction

Comprehensive development of countries, especially developing countries, is one of the most important challenges of the present and future of all countries and nations. Every country has the right to have access to the best and highest level of development. This development should be comprehensive and uniform in order to achieve a desirable and appropriate level of welfare and social security. Every member country of the world community is obliged and committed to do its best and through international cooperation, especially in economic and technical projects, using the maximum resources, facilities and technologies available in the world and to especially new atomic technologies to reach a suitable level of development. Such technologies, which mainly have a dual-purpose mode; That is, they have both unconventional applications in the production of weapons of mass destruction and in the production of energy for the industrial and economic driving force of countries, in medical research and treatment of patients, especially incurable patients, in cleaning the environment from all types of long-lasting pollution, purifying drinking water. And thousands of conventional and useful applications to humanity have a significant role. The right to development is a comprehensive political, cultural, social and economic process that goal is to continuously improve the welfare of the entire population and all individuals in their activities, free and meaningful participation in progress and fair distribution of the resulting benefits. And this means that all nations are free to determine their political status and pursue their cultural, social and economic development and have full authority over all their resources and wealth. This research is based on the fact that, while examining international conventions and documents and the views of expert experts, it is possible to conclude that the legal principles and norms governing the limitations of countries, especially third world countries, to achieve new atomic technologies in Limiting the development right of countries is in accordance with the rules and international law or not and whether the development right is in conflict or interaction with the acquisition of new atomic technology. In this research, in addition to examining the foundations and principles and the right of all-round development of countries, especially developing countries, regulations, principles and rules of international law regarding new technologies, especially nuclear, and especially nuclear weapons have been studied. All-round development is visible in most branches of international law. In general, it has become one of the rights of the third generation of humanity, and in the field of development law, it has led to the crystallization of the concept of "sustainable development", also in disarmament and nuclear arms control treaties. It has resulted in the "right to peaceful activity". Meanwhile, development rights monitor the behavior of governments and other actors in the economic, social and cultural fields. In other words, the right to development is the natural effect of the right to self-determination. This right leads to international solidarity. Since the right to sovereignty and self-determination are absolute rules of international law, the right to development, which is the result of these rules, will undoubtedly have the description of absolute rules.

Conclusion

In response to the basic question of whether the legal regimes governing the limitations of countries' access to new atomic technologies in limiting the right of countries to develop are in accordance with international rules and laws or not, it should be noted that according to traditional international law and according to principles of fairness, justice, development is the inalienable and fundamental right

of all nations and governments, but the regime that is being formed at the international level, both in form and in nature, is against the inalienable right of countries and nations to acquire modern atomic technologies. In general, it can be concluded that according to the policies and measures taken at the international level and the formulation and development of international law, especially in the cases mentioned, the rights of developing nations in obtaining new technologies of nuclear technology have completely been limited and a new system has been formed in which equal rights for all nations and governments cannot be imagined. While the right to development is in direct interaction with the acquisition of all technologies, especially new atomic technologies.

تعامل یا تقابل حق توسعه با محدودیت‌های دست‌یابی به فناوری نوین اتمی

محمدرضا فرخی‌زاده^۱، زینب پورخاقان شاهرضایی^۲✉

چکیده

زمینه و هدف: عصر حاضر را می‌توان عصر تحولات مهم در زمینه فناوری‌های نوین نامید. تحولات جامعه جهانی منجر به ایجاد مفاهیمی نوین و تحول در فناوری نوین اتمی شده است. در راستای حق مسلم دستیابی همه ملت‌ها به فناوری نوین اتمی، قوانین و اسناد حقوقی مؤید و یا منع‌کننده این حق، بررسی خواهد شد. در این مسیر شناسایی مقوله‌های حق توسعه و فناوری نوین اتمی که دارای کاربردهایی دوگانه می‌باشند و ارتباط و استناد آنها با قوانین و معاهدات، بسیار با اهمیت می‌باشد. در این پژوهش علاوه بر بررسی مبانی و اصول حق توسعه کشورها خصوصاً کشورهای در حال توسعه، قواعد حقوق بین‌الملل ناظر بر فناوری‌های نوین اتمی و به‌ویژه تسلیحات اتمی بررسی شده است.

روش: مطالعه حاضر به روش توصیفی - تحلیلی انجام گرفته است.

یافته‌ها و نتایج: اصول و هنجارهای حقوقی حاکم بر محدودیت‌های دست‌یابی کشورها، خصوصاً کشورهای جهان سوم به فناوری نوین اتمی در محدود نمودن حق توسعه کشورها، مطابق قواعد حقوق بین‌الملل نمی‌باشد. دستیابی همه‌جانبه به فناوری‌های نوین و توسعه همه‌جانبه حق همه ملت‌ها می‌باشد و در مجموع حق توسعه در تعامل مستقیم با دست‌یابی به فناوری نوین اتمی می‌باشد از این رو جامعه جهانی باید با تدوین معاهدات و قوانین مناسب، مسیر صحیح را بشناساند تا دسترسی همه‌جانبه به این فناوری‌های نوین به درستی انجام پذیرد.

کلیدواژه‌ها: حق توسعه، فناوری نوین اتمی، معاهدات، حقوق بین‌الملل و تسلیحات.

* استناددهی (APA): فرخی‌زاده، محمدرضا؛ پورخاقان شاهرضایی، زینب. (۱۴۰۲). تعامل یا تقابل حق توسعه با محدودیت‌های دست‌یابی به فناوری نوین اتمی. *تحقیقات حقوقی بین‌المللی*، ۱۶(۶۰)، ۱۵۶-۱۳۳.

https://alr.ctb.iau.ir/article_701450.html

۱. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

رایانامه: Farokhy_m@yahoo.com

۲. استادیار گروه حقوق بین‌الملل عمومی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران. (نویسنده مسئول).

رایانامه: poorkhaghan@gmail.com

مقدمه

توسعه همه‌جانبه کشورها، خصوصاً کشورهای در حال توسعه از مهم‌ترین چالش‌های حال و آینده همه کشورها و ملت‌ها می‌باشد. هر کشور از این حق برخوردار است که به بهترین و بالاترین سطح از توسعه دسترسی داشته باشد. این توسعه باید همه‌جانبه و یکنواخت باشد تا بتوان به سطح مطلوب و شایسته‌ای از رفاه و تأمین اجتماعی نائل آمد. هر کشور عضو جامعه جهانی موظف و متعهد است که نهایت تلاش خود را به کار گیرد و از طریق همکاری‌های بین‌المللی به‌ویژه در طرح‌های اقتصادی و فنی، با استفاده از حداکثر منابع، امکانات و فناوری‌های موجود در سطح جهان و به خصوص فناوری‌های نوین اتمی به سطح مناسبی از توسعه دست یابد. این‌گونه فناوری‌ها که عمدتاً حالتی دو منظوره دارند؛ یعنی هم کاربردی غیرمتعارف در تولید تسلیحات کشتار جمعی دارند و هم در تولید انرژی جهت نیروی محرک صنعتی و اقتصادی کشورها، در تحقیقات پزشکی و درمان بیماران خصوصاً بیماران صعب‌العلاج، در پاک‌سازی محیط زیست از انواع آلودگی‌های با ماندگاری طولانی، تصفیه آب آشامیدنی و هزاران کاربرد متعارف و مفید به حال بشریت، نقش به‌سزایی دارند (Sengupta, 2002: 837). حق توسعه، فرایندی جامع سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است که هدف آن ارتقای مستمر رفاه کل جمعیت و همه اشخاص در فعالیت‌های آنها، مشارکت آزادانه و معنادار در پیشرفت و توزیع عادلانه‌ی منافع حاصل از آن می‌باشد و این بدین معناست که همه ملت‌ها آزادند که وضعیت سیاسی خود را تعیین کنند و پیشرفت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خود را دنبال نمایند و اختیار کامل تمام منابع و ثروت‌های خود را داشته باشند.

مواد اتمی که می‌تواند منجر به تولید و اشاعه تسلیحات کشتار جمعی می‌شوند در عین حال می‌توانند در رشد و توسعه اقتصادی کشورها مفید واقع شوند که از آن جمله اتم و مشتقات آن است. کاربری مضاعف این مواد به نظم در آوردن آنها را با چالش جدی مواجه می‌کند (Kirchheimer, 2006: 12). دولت‌هایی که فناوری‌های نوین اتمی را در اختیار دارند و حق استفاده و تجارت این مواد را انحصاراً در اختیار دارند چنان‌که کنترل را اعمال کنند که انحرافی در استفاده از این مواد در صلاحیت و قلمرو حاکمیت آنها روی ندهد؛ چرا که پس از تبعات بسیار دردناک و اسف‌بار به کارگیری این تسلیحات طی جنگ‌های جهانی اول و دوم، هیچ‌گونه نظارت مؤثری در کاربرد و دستیابی به این تسلیحات از سوی جامعه جهانی انجام نشد که نتیجه این بی‌توجهی بین‌المللی استفاده آمریکا از این تسلیحات در جنگ با ژاپن بود (غریب‌آبادی، ۱۳۸۱: ۲۱). حال باید دید که آیا داشتن و کاربرد این فناوری‌ها، حق کشورهای صنعتی و پیشرفته است یا همه کشورها، خصوصاً کشورهای در حال توسعه نیز حق دستیابی و استفاده از این فناوری‌ها را دارند.

این پژوهش در پی آن است که ضمن بررسی کنوانسیون‌ها و اسناد بین‌المللی و دیدگاه‌های متخصصان صاحب‌نظر، به این موضوع فایق آید که اصول و هنجارهای حقوقی حاکم بر محدودیت‌های دستیابی کشورها، خصوصاً کشورهای جهان سوم به فناوری‌های نوین اتمی در محدود نمودن حق توسعه کشورها، مطابق قواعد و حقوق بین‌الملل است یا خیر و آیا حق توسعه در تقابل یا تعامل با دستیابی به فناوری نوین اتمی است. در این پژوهش علاوه بر بررسی مبانی و اصول و حق توسعه همه‌جانبه کشورها خصوصاً کشورهای در حال توسعه، مقررات، اصول و قواعد حقوق بین‌الملل ناظر بر فناوری‌های نوین خصوصاً کشورهای در حال توسعه، مقررات، اصول و قواعد حقوق بین‌الملل ناظر بر فناوری‌های نوین خصوصاً اتمی و به‌ویژه تسلیحات اتمی مورد مطالعه قرار گرفته است. از این رو، ابتدا وضعیت حقوقی و مبانی حق توسعه و سپس نتایج فناوری‌های نوین و به‌ویژه تسلیحات اتمی و رابطه آن با توسعه ملت‌ها در پرتو قواعد عام حقوق بین‌الملل مورد بررسی قرار گرفته و سپس به مقررات خاص حقوق بین‌الملل ناظر بر تسلیحات کشتار جمعی و به خصوص تسلیحات اتمی در عرصه‌های منع تولید و تکثیر، منع استفاده و حذف کامل آن، اشاره شده است. لازم به ذکر است که سوابقی از پیشینه موضوع یافت نشد.

۱. حق توسعه و معاهدات منع تولید، تکثیر و کاربرد تسلیحات اتمی

برای اولین بار بررسی حق توسعه و پیشرفت توسط حقوقدان سنگالی (کبا امبای) در سال ۱۹۷۲ میلادی پیشنهاد شد که متعاقب آن در سال ۱۹۸۱ به‌طور رسمی در منشور آفریقایی حقوق بشر و ملت‌ها به آن پرداخته، تصویب شد. در سال ۱۹۸۶ میلادی، اعلامیه حق توسعه مجمع عمومی ملل متحد به‌طور رسمی به چارچوب اعلامیه حقوق بشر اضافه گردید. در سال ۱۹۹۳ در اعلامیه برنامه اقدام برای توسعه در وین و در سال ۲۰۰۰ در اعلامیه توسعه هزاره به‌طور جدی به موضوع حق توسعه ملت‌ها پرداخته شد. در خصوص منع تولید، تکثیر و کاربرد تسلیحات اتمی که مرتبط با بحث توسعه فناوری نوین اتمی است می‌توان به معاهدات منع گسترش تسلیحات اتمی مصوب ۱۹۷۰ میلادی، معاهده منع جامع آزمایش‌های اتمی مصوب ۱۹۹۳ میلادی و تعدادی دیگر از معاهدات و کنوانسیون‌های بین‌المللی، اشاره کرد. توسعه همه‌جانبه ملت‌ها و کشورها از حقوق بنیادین بشر محسوب می‌شود (ساعد، ۱۳۸۸: ۲۷). حق توسعه شامل توسعه در علوم و فناوری‌های نوین، توسعه در روابط اقتصادی سیاسی و فرهنگی میان ملت‌های جهان می‌باشد چنانکه در اعلامیه حق توسعه ملل متحد (۱۹۸۶) آمده است با توجه به اهداف و اصول منشور ملل متحد در مورد همکاری بین‌المللی به منظور حل مشکلات و مسائل بین‌المللی که دارای ماهیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی یا بشردوستانه هستند و در ترویج و تشویق احترام به آزادی‌های بنیادین و حقوق بشر برای همه بدون تبعیض در رنگ و نژاد و زبان و با یادآوری موافقت‌نامه‌ها، کنوانسیون‌ها، قطعنامه‌ها و دیگر اسناد مربوط به ملل متحد و کارگزاری‌های تخصصی آن در رابطه با توسعه یکپارچه نوع بشر، پیشرفت و توسعه اقتصادی و اجتماعی تمامی ملت‌ها از جمله اسناد و

مصوبات مربوط به استعمارزدایی، عدم تبعیض، احترام و رعایت آزادی‌های بنیادین بشر و حفظ صلح و امنیت بین‌المللی و ترویج بیشتر روابط دوستانه میان ملت‌ها و کشورها و اینکه صلح و امنیت بین‌المللی عناصر ضروری برای تحقق حق توسعه می‌باشند. لزوم توجه بیش‌ازپیش به حق توسعه ملل روشن‌تر می‌شود. حق توسعه ریشه در قراردادهای حقوقی الزام‌آور، به‌ویژه حقوق بنیادین بشر دارد (بشری و قهرمان‌پور، ۱۳۸۸: ۴۶). ریشه الزام‌آور بودن حق توسعه را باید در سایر اسناد و متون الزام‌آور بین‌المللی جستجو کرد. اعلامیه حق توسعه در واقع فرصتی مغتنم برای کشورهای در حال توسعه به شمار می‌آید که به سیستمی از تجارت نوین و انتقال فناوری‌ها که در قالب تفاهم‌نامه‌ها و کنوانسیون‌های بین‌المللی از سوی کشورهای توسعه‌یافته ایجاد و تدوین شده‌اند، دست یابند (Kirchheimer, 2006: 17). پس از پذیرش اعلامیه حق توسعه توسط رهبران اکثر کشورهای جهان در کنفرانس جهانی ۱۹۹۳ وین، نحوه کار، تفسیر مفاهیم و همچنین ایجاد کارگروه توسعه و کمیسیون کارشناسان مستقل در مورد حقوق بشر، به عنوان کمیسیون فرعی توسعه در دستور کار قرار گرفت. ابراهیم سلاما، سفیر وقت مصر در سازمان ملل متحد که ریاست کارگروه توسعه ملل متحد را نیز بر عهده داشت در تبیین حق توسعه و الزامات آن چنین می‌گوید: «فرایند توسعه به‌کندی در حال گذار از عمومیت به اختصاصیت، از ابهام و کلی‌گویی به سمت وضوح و شفافیت و از حالت انتزاعی به کاربردی و عملی شدن، می‌باشد. از دیدگاه اینجانب، در طول ده سال گذشته بهترین و کامل‌ترین راهبردی را که می‌توان در مورد حق توسعه نام برد، همین اعلامیه حق توسعه ملت‌ها می‌باشد (ساعد، ۱۳۸۶: ۸۱).

از آغاز عصر اتم همواره این ترس وجود داشته است که افزایش توان اتمی دولت‌ها و دست‌یابی آنها به فناوری‌های نوین اتمی، آنها را در به‌کارگیری اتم در مقاصد نظامی و سوسه و ترغیب کند. از این‌رو، مسئله پیشگیری از گسترش و اشاعه تسلیحات اتمی، از یک‌سو و به‌کارگیری اتم برای مقاصد صلح‌آمیز به‌ویژه تولید انرژی پاک و پایدار، پزشکی و تحقیقات بنیادی از سوی دیگر، به بحث محوری و اساسی مقوله‌های امنیتی و توسعه‌ای بدل شده است. نزدیک به پنجاه سال است که تلاش در جهت استفاده صلح‌آمیز از فناوری‌های نوین اتمی در جهان می‌گذرد. پس از فروپاشی شوروی و کاسته شدن از شدت جنگ سرد، از شدت مسابقه تسلیحات اتمی، شیمیایی و بیولوژیکی تا حدودی کاسته شده است.

در سال ۱۹۹۳ در کنفرانس جهانی دوم سازمان ملل متحد در وین در مورد حقوق بشر و توسعه، اجماع تازه‌ای پدید آمد. اعلامیه مذکور مجدداً «بر حق توسعه ملت‌ها، همانطور که در اعلامیه تصریح گردیده است، به عنوان حقی مسلم، قطعی و جهان‌شمول و جزئی لاینفک از حقوق بنیادین بشر تأکید کرد. همچنین جامعه بین‌المللی را ملتزم نمود در جهت تحقق این حقوق همکاری کنند». بدین ترتیب حق توسعه به عنوان یکی از حقوق بشر که جامع حقوق اقتصادی،

اجتماعی و فرهنگی و حقوق مدنی و سیاسی بود به رسمیت شناخته شد (سرتیپی و حجت‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۹۵). با وجود اعلامیه‌ها و قطعنامه‌های متعدد بین‌المللی و منطقه‌ای در خصوص حق توسعه و پیشرفت ملل جهان سوم، قدرت‌های برتر جهان به شیوه‌های گوناگون در صدد ممانعت از توسعه و پیشرفت همه‌جانبه ملت‌های کمتر توسعه‌یافته و حتی توسعه‌نیافته هستند. با وجود اسناد لازم‌الاجرای بین‌المللی و تصریح مفاد این اسناد بین‌المللی در خصوص حق توسعه و دستیابی به فناوری‌های نوین توسط کشورهای جهان سوم و در حال توسعه، کشورهای جهان اول حاضر نیستند فناوری‌های نوین به این کشورها صادر گردد و حتی تلاش‌های انجام‌گرفته توسط دانشمندان این کشورها را نیز نادیده انگاشته، تلاش خود را جهت عقب‌نگه‌داشتن آنها به کار گرفته‌اند (ساعد، ۱۳۸۴: ۵۲).

منشور ملل متحد به عنوان خالق سازمانی جدید و نظم نوین در روابط جمعی دولت‌های حاکم پس از جنگ جهانی دوم سه هدف صلح، حقوق بشر و توسعه را به عنوان سرلوحه کار خویش اعلام کرد (موسویان، ۱۳۸۶: ۵۳). در این میان و به ویژه پس از پایان عصر استعمار در اواخر دهه (۱۹۶۰)، جامعه بین‌المللی دریافت که توسعه به منزله عنصر کلیدی ارتقای منافع مشترک است و اهداف دیگر یعنی صلح و حقوق بشر تنها زمانی از خطر در امان خواهند ماند که افراد در کل جوامع بشری از بلای فقر و توسعه‌نیافتگی رهایی یابند. توسعه نه تنها یک استراتژی مهم برای دولت‌ها در عرصه داخلی است، بلکه در عرصه بین‌المللی نیز جایگاه ویژه‌ای دارد. در کنار این امر به عنوان یک حق در زیرمجموعه حقوق همبستگی (نسل سوم حقوق بشری)، معاهدات خلع سلاح و کنترل تسلیحات نیز از تسهیل آن به عنوان یک تعهد قراردادی برای دولت‌ها یاد کرده‌اند (ساعد، ۱۳۸۴: ۸۵).

پرسشی که همواره کشورهای توسعه‌یافته در پی پاسخ آن هستند و پذیرش قواعد توسعه را برای آنها مشکل کرده است این است که معنی و مفهوم واقعی حق توسعه در مورد ملت‌ها و کشورها چیست و آیا مفهوم حق توسعه، حق بر همه‌چیز است یا خیر؛ و آیا همه کشورهای در حال توسعه حق دارند به همه فناوری‌های نوین و خصوصاً فناوری‌های اتمی دسترسی داشته باشند. حال اگر حق توسعه را به مفهوم فوق در نظر داشته باشیم که کشورها و ملت‌های در حال توسعه حق دارند که به همه فناوری‌های نوین، دسترسی داشته باشند، این کشورها ملزم هستند که کنترل گسترده‌ای بر این فرایند داشته باشند و کشورهای توسعه‌یافته نیز ملتزم به انتقال این فناوری‌ها به کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه‌یافته هستند تا این کشورها نیز به سطح مناسبی از توسعه و پیشرفت دست یابند.

از سویی دیگر حق توسعه کشورها در خصوص دست‌یابی به فناوری‌های نوین اتمی و کاربرد آنها یکی از بحث‌انگیزترین مباحثی است که در مورد حق توسعه می‌توان اشاره کرد.

تولید و تکثیر و کاربرد تسلیحات اتمی نیز که از دستاوردهای مهم توسعه می‌باشند نیز همواره مورد بحث بوده است (بشری و قهرمانپور، ۱۳۸۸: ۵۱). تکلیف جامعه بین‌الملل مبنی بر همکاری برای اجرای توسعه‌یافتگی کشورهای جهان سوم نیز تکلیف مطلق است و مقتضی است حول یک چارچوب همکاری بین‌المللی که دولت‌ها را قادر سازد به توسعه‌یافتگی مطلوب دست یابند، اجتماعی جهانی پدید آید (Hoffmann, 2003: 106). با وجود روش‌های گوناگون فشار بر سایر کشورها از جمله تحریم‌های اقتصادی و سیاسی، امروزه کاربرد تسلیحات کشتار جمعی ضرورتی ندارد بلکه بازدارندگی بر دلایل دیگری استوار می‌باشد. در عمل از دکتترین بازدارندگی خصوصاً بازدارندگی اتمی که تنها توسط دارندگان تسلیحات کشتار جمعی مطرح شده است حمایت نشده است، از رهگذر مانع تراشی بر سر راه توسعه تدریجی، حقوق خلع سلاح به دست آمده است که تأثیر منفی بر صلح و امنیت بین‌المللی بر جای گذاشته است. فواید اصرار بر این دکتترین تنها عاید قدرت‌های اتمی و هم‌پیمانان آنها شده است و از این جهت نیز حقی ممتاز نه تنها در حفظ زرادخانه‌های اتمی آنها به وجود آمده است (سرتیپی و حجت‌زاده، ۱۳۹۲: ۲۰۱). حق تهدید به استفاده از تسلیحات کشتار جمعی خصوصاً تسلیحات اتمی این حق را نیز محفوظ داشته‌اند که در هر شرایطی که امنیت ایجاب کند، تهدید به استفاده از این گونه تسلیحات برای دفاع از خود را به استفاده تبدیل نمایند (Doswald, 1997: 54).

۲. تعامل حق توسعه با دستیابی به فناوری‌های نوین

حق توسعه، فرآیندی جامع سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است که هدف آن ارتقای مستمر رفاه کل جمعیت و همه اشخاص در فعالیت‌های آنها، مشارکت آزادانه و معنادار در پیشرفت و توزیع عادلانه‌ی منافع حاصل از آن است؛ و این بدین معناست که همه ملت‌ها آزاداند که وضعیت سیاسی خود را تعیین کنند و پیشرفت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خود را دنبال نمایند و اختیار کامل تمام منابع و ثروت‌های خود را داشته باشند (سرتیپی و حجت‌زاده، ۱۳۹۲: ۲۰۳). مسأله توسعه که در حقوق بین‌الملل مد نظر است. گاه «حق توسعه» به منزله یکی از حقوق اولیه «دولت‌ها» و نتایج طبیعی حاکمیت آنها موضوعیت می‌یابد و گاه «حق بر توسعه» به منزله یکی از حقوق اساسی «بشری» و مصداقی از نسل سوم حقوق بشر (حقوق همبستگی) مطرح می‌شود. در حالی که حق توسعه دربرگیرنده تمایلات و خواسته‌های کشورهای در حال توسعه در مقابل کشورهای توسعه‌یافته است، حق بر توسعه با محور قرار دادن انسان در رشد اقتصادی تأکید دارد که توسعه همانند حق فرد در مقابل دولت متبوعش می‌باشد (Canrong, 2001: 302). حق توسعه از جمله حقوقی است که منشور ملل متحد بر آن استوار شده است و به موجب آن دولت‌های جهان متعهد شده‌اند در حل مسائل مربوط به امور اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی یا به طور کلی توسعه، با یکدیگر همکاری کنند. منطبق بند ۳ ماده ۱ منشور ملل متحد حکم می‌کند

که دولت‌های جهان سوم خواستار اعمال این حق به‌طور مساوی گردند؛ زیرا این هدف فقط در قالب صلحی واقعی و همچون شرطی لازم برای تحقق آن قابل تصور است تا آن حد که می‌توان معتقد بود که توسعه نام دیگر صلح است (ساعد، ۱۳۸۸: ۲۹). منشور ملل متحد در مقدمه خود اشعار می‌دارد که بهبود «پیشرفت اجتماعی و استانداردهای بهتر زندگی» یکی از غایت‌های شکل‌گیری ملل متحد به همراه صلح، حقوق بشر و عدالت است و در ماده ۵۵ نیز صراحتاً به پیشرفت و «توسعه اقتصادی و اجتماعی» به عنوان یکی از مواردی که ملل متحد باید آن را بهبود بخشد اشاره دارد. در ماده ۲۲ منشور آفریقایی، حقوق بشر و مردم به عنوان حق فردی و جمعی تصریح شده است. بر این اساس در بند اول، «همه مردم باید حق پیشرفت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی داشته باشند با توجه به آزادی و هویتشان باید از میراث مشترک بشریت یکسان بهره‌مند گردند.» و در بند دوم «دولت‌ها موظفند، به‌طور انفرادی یا جمعی، رعایت این حق پیشرفت را تضمین کنند.» ماده ۱ بیانیه حق توسعه ۱۹۸۶، حق توسعه را چنین تعریف می‌کند: «حق مسلم بشر که همه انسان‌ها و همه مردم ملزم به رعایت آن می‌باشند تا از پیشرفت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بهره‌مند شود، پیشرفتی که تمام حقوق بشر و آزادی‌های اساسی با کاملاً به رسمیت شناخته شود.» واژه «توسعه» در این بیانیه در قسمت حق توسعه، فرآیندی جامع سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی که هدف آن ارتقای مستمر رفاه کل جمعیت و همه اشخاص در فعالیت‌هایشان، مشارکت آزادانه و معنادار در پیشرفت و توزیع عادلانه منافع حاصل از آن است، تعریف شده است. گرچه منشور ملل متحد به‌طور مستقیم به استفاده صلح‌آمیز از انرژی اتمی اشاره نموده است لیکن اصول و قوانین بسیاری در حقوق بین‌الملل پذیرفته منشور سازمان ملل وجود دارد که نه تنها کشورها را به کاربرد صلح‌آمیز انرژی اتمی ترغیب می‌کند، بلکه همچنین تصمیم کشورها در زمینه کاربردهای صلح‌آمیز انرژی اتمی را مطابق اصل عدم مداخله در امور داخلی سایر کشورها محترم می‌شمارد. در واقع بر اساس اصل حق توسعه، کشورهای عضو حق پیشرفت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را با توجه به آزادی در بهره‌برداری از منابع طبیعی خود در راستای سیاست‌های توسعه‌ای و زیست‌محیطی‌شان را دارند. در این مورد، تصمیم کشورها باید از سوی کشورهای دیگر محترم شمرده شود (سرتیپی و حجت‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۸۳).

۳. حق توسعه و فناوری‌های نوین

فن‌آوری‌های نوین به آن دسته از فناوری‌ها گفته می‌شود که با به‌کارگیری آنها تغییرات اساسی، مهم و شگرف در همه زمینه‌های زندگی بشر از جمله اقتصادی، صنعتی، پزشکی، اجتماعی و ارتباطات به وقوع می‌پیوندد (spies, 2006: 402). از جمله مهم‌ترین این فناوری‌ها می‌توان به فناوری‌های اتمی اشاره نمود که با ورود این‌گونه فناوری به زندگی بشر در حوزه پزشکی، سلامت و پایداری سلامتی انسان بیش از پیش بهبود یافته است. در حوزه اقتصاد و صنعت نیز با

تولید و کشف مواد و عناصر جدید خصوصاً در فناوری اتمی شاهد تغییرات عظیمی در این دو حوزه می‌باشیم.

با آغاز قرن بیستم و توسعه فناوری‌های اتمی و تولید تسلیحات اتمی و کاربرد آنها در جنگ‌های جهانی زنگ خطر را برای جهانیان به صدا درآورد و نیروی بسیار مخرب و نابودگر این تسلیحات، نه تنها جان انسان‌ها، بلکه مزارع، جنگل‌ها، پوشش‌های گیاهی و محیط زیست را نیز در بر گرفت. تسلیحات کشتار جمعی اتمی تنها انسان‌ها را آماج حمله قرار نمی‌دهند بلکه محیط زیست را نیز نابود می‌کنند. مواد اتمی که می‌تواند منجر به تولید و اشاعه تسلیحات کشتار جمعی می‌شوند در عین حال می‌توانند در رشد و توسعه اقتصادی کشورها مفید واقع شوند که از آن جمله اتم و مشتقات آن است. کاربری مضاعف این مواد به نظم درآوردن آنها را با چالش جدی مواجه می‌کند. دولت‌هایی که فناوری اتمی را در اختیار دارند و حق استفاده و تجارت این مواد را انحصاراً در اختیار دارند باید نظارت مضاعفی اعمال کنند که انحرافی در استفاده از این مواد در صلاحیت و قلمرو حاکمیت آنها روی ندهد؛ چراکه پس از تبعات شوم به کارگیری این تسلیحات طی جنگ‌های جهانی اول و دوم، هیچ‌گونه نظارت مؤثری در کاربرد و دستیابی به این تسلیحات از سوی جامعه جهانی انجام نشد که نتیجه این سهل‌انگاری بین‌المللی استفاده آمریکا از این‌گونه تسلیحات در جنگ با ژاپن بود (غریب‌آبادی، ۱۳۸۱: ۲۳).

استفاده اصلی از انرژی اتمی، تولید انرژی الکتریسته است. انرژی یکی از مهم‌ترین نیازهای جامعه امروزی است، از آنجایی که استحصال انرژی از منابع سوخت فسیلی برای بشر و محیط زیست، به دلیل ایجاد گازهای گلخانه‌ای، زیان‌های جبران‌ناپذیری را به همراه دارد، از این‌رو جامعه بشری به دنبال جایگزین‌های نوینی از انرژی است. از مناسب‌ترین آنها می‌توان به انرژی اتمی نهفته در هسته اتم‌ها اشاره کرد، که این انرژی بیش از پنج دهه است که مورد بهره‌برداری قرار گرفته شده است (ساعد، ۱۳۸۲: ۴۶). تولید انرژی و ساخت نیروگاه اتمی به عنوان تنها راه خروج از بحران انرژی در دهه‌های آینده است. از آنجا که در ساخت یک نیروگاه اتمی اغلب علوم و فنون را به کار می‌گیرد و بدین خاطر است که نیروگاه برق اتمی، اقتصادی‌ترین نیروگاهی است که امروز در دنیا احداث می‌شود. انرژی اتمی در زمینه‌های مختلف پزشکی، دامپزشکی، شناسایی آب‌های زیرزمینی، کشف و کنترل نشتی و ایمنی سدها، شیرین‌سازی آب دریاها، تغذیه، بهداشت، ایمن‌سازی محصولات دامی و خوراک دام، موزه‌ها، شناسایی کوچک‌ترین شکاف یا ناخالصی در مواد و موتور هواپیما و اتومبیل، پیشگیری از فساد زودرس محصولات کشاورزی و رشد گیاهان کاربرد دارد.

۴. قطعنامه‌ها و کنوانسیون‌های بین‌المللی

۴-۱. اعلامیه توسعه هزاره ملل متحد

رهبران جهان در اجلاس هزاره ملل متحد در سپتامبر ۲۰۰۰ در مورد هدف‌های قابل دسترسی در زمانی محدود و مشخص و اهدافی جهت توسعه ملت‌ها و مبارزه و کاهش فقر، گرسنگی، بیماری، بی‌سوادی، نابودی محیط‌زیست و تبعیض علیه زنان توافق کردند. اهداف توسعه هزاره ملل متحد در پنج موضوع اصلی خلاصه می‌گردد که عبارتند از مساعدت عملی و واقعی در حمایت از اولویت‌های توسعه‌ای کشورهای، نظارت داخلی در داخل هر کشور بر مراحل روند توسعه، نظارت جهانی، رهبری تحقیقات و حمایت بین‌المللی از کشورها در پیاده‌سازی اهداف هزاره.

۴-۲. پیمان‌های توسعه

اگر شرط و شروط تحمیلی به کشورهای در حال توسعه از سوی کشورهای پیشرفته، با رضایت کشورهای در حال توسعه در قالب یک تفاهم‌نامه یا یک پیمان باشد به ابزاری مفید جهت تحقق توسعه تبدیل می‌شود. در غیر این صورت با روح حق توسعه منافات دارد.

۴-۳. نظام جامع پادمان آژانس بین‌المللی انرژی اتمی

نظام بازرسی جامع سازمان بین‌المللی انرژی اتمی که هدف از آن اطمینان از کاربرد انرژی اتمی در جهت تحقق مقاصد غیر نظامی می‌باشد. از آنجایی که آژانس بین‌المللی انرژی اتمی یکی از سازمان‌های متولی خلع سلاح می‌باشد. نظارت بر پروژه‌های اتمی کشورها نیز از وظایف آژانس است. تأسیس آژانس نتیجه ابتکار عمل آمریکا در طرح موسوم به اتم برای صلح تأسیس شد و از سال ۱۹۷۵ میلادی رسماً کار خود را آغاز کرد.

۴-۴. معاهده ان پی تی

معاهده منع گسترش تسلیحات اتمی در سال ۱۹۶۸ میلادی طی ۱۱ ماده، تصویب شد و هم‌زمان در لندن، مسکو و واشنگتن به امضا رسید.

۴-۵. معاهده منع جامع آزمایش‌های اتمی

در سال ۱۹۹۶ میلادی به تصویب مجمع عمومی ملل متحد رسید و در اول دسامبر همان سال جهت امضا مفتوح گشت. این معاهده کشورهای عضو را از هرگونه انفجار اتمی در هر مکانی تحت قلمرو یا کنترل دولت عضو منع می‌کند.

۵. جایگاه قطعنامه‌های مجمع عمومی ملل متحد

اولین قطعنامه مجمع عمومی که حذف تسلیحات انهدام فراگیر، مخصوصاً تسلیحات اتمی را مطرح می‌کند، قطعنامه شماره ۱ اولین اجلاسیه مورخ ۲۴ ژوئیه ۱۹۴۶ می‌باشد که به موجب آن، کمیسیون انرژی اتمی ملل متحد تأسیس شد؛ اما این قطعنامه شماره ۴۱ مورخ ۱۴ دسامبر ۱۹۴۶ اولین اجلاسیه بود که برای اولین بار، به موضوع ممنوعیت تسلیحات مذکور پرداخت. از آن پس هم قطعنامه‌های متعددی از جمله قطعنامه‌های ۱۹۴۹، ۱۹۵۰، ۱۹۵۳، ۱۹۵۴، ۱۹۶۱ و ۱۹۶۱ به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسیده است (ضیایی بیگدلی، ۱۳۸۰: ۱۳۸).

۶. مبانی و رویه عملی تابعان حقوق بین‌الملل

۶-۱. رویه عملی کشورها

استفاده از بمب اتمی علیه شهرهای ژاپن تنها دو نمونه استفاده عملی از تسلیحات اتمی از سوی تنها یک کشور یعنی ایالات متحده آمریکا، در طول مخاصمه مسلحانه است. وجود محدود کشورهای استفاده کننده از این نوع تسلیحات و همچنین اعمال نادری که در زمینه کاربرد این گونه تسلیحات صورت گرفته، بر این امر تأکید دارد که این اعمال، یک رویه عملی استفاده تسلیحات اتمی را تشکیل نمی‌دهد.

۶-۲. رویه‌ی کشورها و دیدگاه تابعان حقوق بین‌الملل در خصوص حق توسعه

کشورهای مختلف دیدگاه‌های متفاوتی در مورد حق توسعه دارند. اینکه حق توسعه چیست و اینکه معنی و مفهوم آن در واقعیت جهان امروز چیست، مفاهیم جدا از هم نیستند. در این مبحث به بررسی دیدگاه‌های چندین کشور علی‌الخصوص چند کشور توسعه یافته خواهیم پرداخت. کشور آلمان حق توسعه سایر کشورها را می‌پذیرد و با مفاهیم اصلی توسعه موافق می‌باشد. در عین حال تأکید دارد حق توسعه مفهومی نیست که به هماهنگی کل جامعه بین‌المللی استوار باشد بلکه این ترویج و انتقال فناوری‌های مرتبط با توسعه بر عهده کشورهای توسعه یافته به تنهایی می‌باشد. از این رو آلمان تأکید دارد که حق توسعه الزامی به کشورها بار نخواهد کرد، بلکه باید بین نتایج و خروجی توسعه یافتگی و خود حق توسعه رابطه عمیق وجود داشته باشد. در مجموع دولت آلمان بر این باور است که سیاست‌های تجاری، توسعه و حقوق بشری باید در ارتباط بسیار نزدیکی با حقوق بنیادین بشر که شامل، توسعه و حق توسعه نیز است، باشد.

ایالات متحده آمریکا، مفاهیم اساسی حق توسعه را می‌پذیرد ولیکن هرگونه تعهد و الزامی را که مسئولیتی در خصوص توسعه سایر کشورها را بر این کشور بار کند، نمی‌پذیرد. در مجموع دولت آمریکا بر حق توسعه افراد صحه می‌گذارد ولی حق توسعه کشورها را نمی‌پذیرد. این کشور تصریح می‌کند که همه افراد بشر حق دارند به هرگونه توسعه یافتگی سیاسی، اجتماعی و شهروندی

دست یابند ولی حق توسعه کشورها و دولت‌ها را به این دلیل که کشورها، افراد بشری نیستند که حق توسعه داشته باشند، نمی‌پذیرد. در زمان ریاست انگلستان بر اتحادیه اروپایی، این کشور دیدگاه جدیدی را در خصوص حق توسعه ارائه کرد. اصول این نظریه جدید در مقاله‌ای با عنوان «تفکری دوباره بر تغییر شرایط»، طبق اعلام نظریه دولت انگلستان در اجلاس گروه کاری فوق‌العاده در مورد حق توسعه سال (۲۰۰۵)، تغییر تنها عاملی است که هرگونه اقدام و برنامه‌ای را اثربخش خواهد کرد. مهم‌ترین اصول این نظریه در مشارکت در توسعه کشورها، گذار از دیدگاه‌ها و رفتارهای سنتی و رسیدن به اتحاد و همبستگی جهانی بین کشورها است. از این منظر، کشورهای در حال توسعه باید کمک‌ها و مساعدت‌های سایر کشورها را در بهبود وضعیت حقوق بشر دریافت کنند و شرایط و الزامات آنها را بپذیرند. این عقاید و نظرات بر روی کاغذ وضعیت مناسبی برای توسعه کشورهای در حال توسعه می‌باشد ولی در عمل هیچ‌گونه راهکار و برنامه درخور توجه و مفید ارائه نمی‌کنند. از این رو کشورهای توسعه‌یافته دست به اقدامات احتیاطی خواهند زد و مانع انتقال فناوری و الزامات توسعه به کشورهای در حال توسعه خواهند شد.

کشورهای عضو اتحادیه آفریقایی و جنبش عدم تعهد اعلام کرده‌اند که تضاد و تناقض آشکاری بین اعلامیه‌ها، اصول اعلامیه توسعه و اعمال و رفتار کشورهای توسعه‌یافته دیده می‌شود بسیاری از اصول اعلام شده در اعلامیه حق توسعه، در بسیاری از توافقنامه‌های دوجانبه و چندجانبه بین‌المللی دیده می‌شود ولی از دیدگاه این کشورها شفافیت و وضوحی در این توافقات وجود ندارد. از دیدگاه این کشورها، اقدامات ملی و بین‌المللی باید همدیگر را حمایت و هم‌پوشانی کنند تا نتایج ملموس و مفیدی را برای کشورهای در حال توسعه به بار آورد. در مجموع از دیدگاه آنها مباحث مطرح شده اخیر بیشتر به جنبه ملی توسعه می‌پردازد تا جنبه بین‌المللی آن.

۷. تعامل توسعه‌ی اتمی با حق توسعه و تقابل کشورهای قدرتمند

تهدیدی که در زمینه توسعه‌ی اتمی وجود دارد از هم گسیختن پیمان عدم گسترش تسلیحات اتمی و همراه با آن، دستیابی تعداد فزاینده‌ای از دولت‌ها به فناوری تسلیحات اتمی است تنها تعداد معدودی از افراد معتقدند که جهانی با تعداد زیادی قدرت اتمی، جهانی ایمن‌تر خواهد بود (Pelzer, 19181: 36). از این رو تبدیل یک دولت را که از فناوری اتمی برای مقاصد صلح‌آمیز (انرژی) بهره‌برداری می‌کند به دولتی که از این فناوری برای تولید تسلیحات بهره می‌گیرد راحت‌تر از پیش خواهد ساخت. بدین ترتیب دامنه مخاطرات اتمی از جمله جنگ تصادفی، اتمی، دست‌یابی تروریست‌ها به تسلیحات اتمی، جنگ اتمی غیرعمدی، بحران‌های ناشی از حرکت سریع دولت‌های فاقد تسلیحات اتمی به سمت دست‌یابی به این نوع تسلیحات، چندین برابر خواهد شد. اندکی پس از آنکه تسلیحات اتمی در سال ۱۹۴۵ برای اولین بار به کار گرفته شدند، برخی آنها را تضمین‌کننده صلح و امنیت بین‌الملل شناختند. حتی پس از دوران جنگ سرد هم در

اختیار داشتن یا قرار داشتن در پرتو حمایت تسلیحات اتمی همچنان پایه‌ی اساسی نظم جهان را تشکیل می‌داد و این حقیقت از ادامه‌ی وابستگی دولت‌هایی به این جنگ‌افزارها که از پیش‌داری چنین تسلیحاتی بودند و تحصیل این تسلیحات توسط دولت‌های دیگر پیداست (دی. ویلیامز، ۱۳۹۲: ۹۲). بر این اساس وظیفه دشوار تعیین شده برای پیمان عدم گسترش، جلوگیری از گسترش و خلع سلاح همان تسلیحاتی است که نظم نوین جهانی و امنیت بین‌المللی موجود همچنان بر شالوده آن استوار است. روشن است که پیمان عدم گسترش در زمینه‌ی جلوگیری از دستیابی دولت‌های تازه‌وارد به باشگاه توسعه اتمی، به تسلیحات اتمی موفق‌تر بوده است تا در زمینه کند کردن آهنگ تقویت زرادخانه‌های اتمی یا خلع سلاح دولت‌هایی که از پیش چنین تسلیحاتی در اختیار داشتند. هدف اخیر احتمالاً تنها زمانی عملی خواهد شد که رابطه نظم جهانی موجود با تسلیحات اتمی قطع شود که چنین امری با توجه به نفع و علاقه دولت‌های دارنده‌ی تسلیحات اتمی به حفظ وضع موجود به‌رغم برهه‌ی تک‌قطبی فعلی امری دور از دسترس خواهد بود (سرتیپی و حجت‌زاده، ۱۳۹۲: ۳۰۱).

عمده‌ترین نگرانی کشورهای قدرتمند در عدم همکاری سازنده در دستیابی ملت‌ها به فناوری‌های نوین اتمی، نگرانی از دستیابی آنها به تسلیحات اتمی است که بی‌شک در تعارض مستقیم با توسعه پایدار و امنیت این کشورها خواهد بود. درحالی‌که خود این کشورها از دارندگان، تولیدکنندگان و زرادخانه داران مهم این گونه تسلیحات می‌باشند. این دوگانگی خود باعث گسترش یک‌رشته از منازعات و نابسامانی‌ها در سطح جهان شده است که این در تعارض آشکار با اعلامیه‌ها و اصول ملل متحد می‌باشد. چراکه حق توسعه همه‌جانبه حق همه ملت‌ها است. از آغاز عصر اتم همواره این نگرانی وجود داشته است که افزایش توان اتمی دولت‌ها و دستیابی آنها به فناوری‌های نوین اتمی، آنها را در به‌کارگیری اتم در مقاصد نظامی و سوسه و ترغیب کند (سرتیپی و حجت‌زاده، ۱۳۹۲: ۳۰۳). از این‌رو، مسئله پیشگیری از گسترش و اشاعه تسلیحات اتمی، از یک سو و به‌کارگیری اتم برای مقاصد صلح‌آمیز به‌ویژه تولید انرژی پاک و پایدار، پزشکی و تحقیقات بنیادی از سوی دیگر، به بحث محوری و اساسی امنیتی و توسعه‌ای بدل شده است. ادامه نگرانی از توسعه کشورهای جهان سوم و در حال توسعه و دستیابی آنها به فناوری نوین اتمی، رژیم‌های بین‌المللی منع و کنترل گسترش تسلیحات کشتار جمعی را که دربرگیرنده مجموعه‌ای از پیمان‌های دو یا چندجانبه می‌باشد را رقم زده است. تلاش همه این کنوانسیون‌ها، پروتکل‌ها و معاهدات صرفاً جلوگیری از گسترش دستیابی، تولید و تکثیر تسلیحات اتمی و وسایل پرتاب و حمل‌کننده این تسلیحات می‌باشد. معاهده منع گسترش تسلیحات اتمی از اشاعه تسلیحات اتمی جلوگیری می‌کند، هرچند در مورد کارآمدی معاهدات فوق‌الذکر در جلوگیری از مسابقه تسلیحاتی کشورها بحث‌های فراوانی وجود دارد، لیکن واقعیت این است که تا دهه ۱۹۹۰ عمده

تلاش‌های صورت گرفته در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی در جهت اجرای این معاهدات بوده که در رأس آنها پیمان منع اشاعه بوده است. ولی با اقدامات ضد و نقیض و یک‌جانبه کشورهای غربی، خصوصاً ایالات متحده آمریکا در مقابله با اشاعه به نظر می‌رسد که این تلاش‌ها نتیجه مفیدی به بار نیاورده است. دولت آمریکا به صورت یک‌جانبه قانونی را در مجلس سنا به تصویب رساند که بر اساس آن استفاده از انرژی اتمی در زمینه دفاع ملی را در انحصار دولت مرکزی این کشور قرار داد. این قانون که به نام قانون انرژی یا قانون (مک‌ماهان) معروف شده است راه را برای تشکیل کمیسیون انرژی آمریکا هموار ساخت (دی. ویلیامز، ۱۳۹۲: ۹۹). بر اساس این قانون این کمیسیون تمامی مواد اتمی شکاف‌پذیر و تأسیسات و تجهیزات اتمی آمریکا را در انحصار خویش گرفت و تبادل هرگونه اطلاعات اتمی را با سایر کشورها ممنوع کرد. تلاش‌های گسترده‌ای در سطح بین‌المللی با هدف صلح‌جویانه و بعضاً در قالب ممانعت از گسترش این توان و جلوگیری از انتقال این فناوری‌ها به سایر کشورها بالأخص کشورهای در حال توسعه بوده است. از این روی، در سال ۱۹۵۸ اولین نشست در زمینه کنترل و خلع تسلیحات اتمی برگزار شد (سرتپی و حجت‌زاده، ۱۳۹۲: ۳۱۰).

لیکن به دلایلی که عمده‌ترین و مهم‌ترین دلیل آن هم انحصارطلبی قدرت‌های غربی بوده است و از این ابزار به عنوان قدرت سلطه و حفظ برتری بر سایر کشورها، خصوصاً کشورهای در حال توسعه استفاده کرده‌اند. این تلاش‌ها به نتیجه‌ی مهمی نرسید، چراکه این قدرت‌ها با بهانه‌های نظیر بازدارندگی اتمی راه را به نتیجه‌ای قابل توجه بستند. در چنین شرایطی معاهدات بین‌المللی مناسب‌ترین گزینه برای تبلور این خواسته مهم جهانیان بوده است که فناوری‌های نوین اتمی باید در خدمت بشریت و توسعه بشریت باشد. این معاهدات بعضاً در تلاش بوده‌اند که به صورت مستقیم تسلیحات اتمی را کنترل کنند و در چارچوب عدم اشاعه یا عاری‌سازی، این تسلیحات را برچینند. همین تعارض منافع است که نه تنها مانع از شکل‌گیری رویه‌ای عمومی در خصوص منع کاربرد این تسلیحات است بلکه نظام خلع سلاح این گونه تسلیحات را نیز عقیم گذاشته است (دی. ویلیامز، ۱۳۹۲: ۱۰۶). معاهده منع گسترش تسلیحات اتمی که در ژوئیه ۱۹۶۸ به امضا رسید در سال ۱۹۷۰ لازم‌الاجرا شد، بنیادی‌ترین نقش را در رژیم عدم گسترش به خود اختصاص داده است. از این رو دولت‌های قدرتمند، ضمن الزام به پذیرش تبعیض‌های مندرج در این معاهده توسط کشورهای ثالث و در نتیجه قبول سیستم سلسله‌مراتبی آن، در چارچوب معاهده و هم‌خارج از معاهده مزایایی را برای دولت‌های غیر اتمی در نظر گرفتند. تمهیدات معاهده‌ای عبارت بود از پذیرش حق دست‌یابی دولت‌های غیر اتمی به فناوری صلح‌آمیز اتمی و قول همکاری و مساعدت فنی در جهت نیل به این توانایی که در مجموع به‌جایی نرسید. ترتیبات خارج از معاهدات نیز تضمین امنیتی مثبتی بود که چه به صورت انفرادی و چه در قالب قطعنامه‌های شورای امنیت به

دولت‌های غیر اتمی داده شده، مبنی بر اینکه در صورت حمله اتمی به یکی از دولت‌های فاقد این تسلیحات، دولت‌های دارنده این نوع از تسهیلات به دفاع از آنان برخیزند که البته مسئله ایجاد توازن بین حقوق و تکالیف دولت‌های اتمی و غیر اتمی و همچنین تعهد خلع سلاحی دولت‌های اتمی مندرج در این معاهده از مناقشه برانگیزترین مباحث جامع کنترل تسلیحات بین‌المللی بوده است. علی‌رغم این مسائل معاهده منع گسترش تسلیحات اتمی، پس از منشور ملل متحد، گسترده‌ترین معاهده جهانی از نظر عضویت و مشمولیت جهانی است و این بدین معنی است که دولت‌های ابرقدرت توانسته‌اند به‌رغم همه انتقادات و چالش‌ها، رژیم عدم گسترش را به جهانیان تحمیل کنند.

کشورهای فاقد انرژی اتمی با سلب حق تولید و پذیرش تسلیحات اتمی و قبول نظام نظارت و کنترل آژانس بین‌المللی انرژی اتمی حق بهره‌مندی از انرژی اتمی را برای مقاصد صلح‌آمیز را به‌دست آوردند (ساعده، ۱۳۸۷:۲۲۱)؛ و باید با همکاری قدرت‌های اتمی به فناوری اتمی دست یابند. دول عضو سازمان انرژی اتمی و معاهده منع و گسترش تسلیحات اتمی مکلفند بر مبنای حسن نیت که بر تمامی معاهدات بین‌المللی حاکم است، در جهت ایجاد تسهیلات برای دسترسی تمام کشورها به‌ویژه کشورهای در حال توسعه، به فناوری اتمی با هم همکاری نمایند. کشورهای عضو حق ندارند به بهانه احتمال به‌کارگیری انرژی اتمی از جانب برخی کشورها در مقاصد صلح‌آمیز در روند (اتم در خدمت صلح) مانع ایجاد کنند. در حال حاضر آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، تنها ارگان صالح برای کنترل و نظارت بر فعالیت‌های اتمی دول عضو و اظهارنظر نسبت به تخلفات آنها است. با توجه به تعهدات سنگین دول غیر اتمی در پیمان منع گسترش تسلیحات اتمی خصوصاً کشورهای در حال توسعه، ماده ۴ به عنوان حداقل بخش آن تعهدات، باید به نحوی تفسیر شود که در آن، تعهدات کشورهای اتمی تنها به عنوان تعهدی اخلاقی تلقی نشود. بلکه به عنوان تعهدی الزام‌آور و در جهت ایجاد حداقل تعادل بین تعهدات و حقوق طرفین که لازمه ثبات و تداوم حیات هر قراردادی است، قلمداد شود. به موجب ماده ۴ این معاهده کشورهای دارای قدرت اول فناوری اتمی متعهد می‌گردند که فناوری اتمی صلح‌آمیز را به کشورهای عضو انتقال دهند (قهرمانپور، ۱۳۸۸:۱۵). پیمان منع اشاعه در اصل نمایش اراده قدرت‌های بزرگ برای جلوگیری یا دشوار کردن انتقال فناوری اتمی بوده است. جریان دیگری که هم‌زمان با شکل‌گیری پیمان منع گسترش تسلیحات اتمی اتفاق افتاد، استقلال تعداد زیادی از کشورهای جهان سوم و یا در حال توسعه بود. همبستگی کشورهای در حال توسعه جهان سوم و اعلام خواست‌های مشترک، با اهداف نو استعماری کشورهای قدرتمند سازگار نبود. از این رو یکی از اهداف اصلی تدوین معاهده منع گسترش تسلیحات اتمی را که هم‌زمان با اوج‌گیری همبستگی کشورهای جهان بود را می‌توان مقابله با خطرات احتمالی حاصل از این همبستگی دانست. مقدمه پیمان خصوصاً بندهای ۹

و ۱۲ و ۱۳ آن، استفاده عمومی از اتم در جهت مقاصد صلح‌آمیز و استقرار صلح و امنیت باید از طریق عدم اشاعه و خلع تسلیحات اتمی را نوید می‌دهد (موسویان، ۱۳۸۶: ۵۰).

هنوز با گذشت بیش از چند دهه از تصویب پیمان در مورد وجود مرز روشنی میان انتقال فناوری اتمی و آنچه کشورهای قدرتمند آن را اشاعه می‌نامند، اجماع نظر وجود ندارد. هرچند علت این ابهام دوگانه بودن ماهیت فناوری اتمی عنوان می‌شود لیکن به‌خوبی روشن است که کشورهای اتمی در انتقال فناوری اتمی به سایرین کاملاً بی‌میل می‌باشند. کشورهای دارای فناوری اتمی، طبق ماده ۲ از اعضای فاقد تسلیحات اتمی می‌خواهند که هیچ‌گونه انحرافی به سمت کاربرد نظامی نداشته باشند. ولی در قبال این کمکی به انتقال فناوری صلح‌آمیز اتمی به کشورهای درحال توسعه بر اساس ماده ۴ پیمان و شناسایی عملی حق کشورها برای داشتن فناوری اتمی و از جمله چرخه‌ی سوخت اتمی انجام نمی‌دهند. کشورهای قدرتمند دارای فناوری‌های نوین اتمی حق داشتن فناوری نوین اتمی را اثبات عدم انحراف کشورهای درحال توسعه می‌دانند که در واقع موضوعی، سیاسی است (سرتیبی، وحجت‌زاده، ۱۳۹۲: ۲۸۰). پیمان منع گسترش تسلیحات اتمی در واقع یک پیمان تبعیض‌آمیز است که کشورها را به دو دسته اتمی و غیر اتمی تقسیم می‌کند و تعادل و توازن بین تکالیف و حقوق دول عضو وجود ندارد. کشورهای عضو حقی از خود سلب می‌کنند ولی در مقابل چیزی به دست نمی‌آورند (توسلی نایینی، ۱۳۸۳: ۳۸).

ماده ۴ در جهت انتقال فناوری نوین اتمی برای مقاصد صلح‌آمیز، تدوین شده است. در بخش اول این ماده، حق لاینفک دولت‌ها در بهره‌مندی از تحقیقات، تولید و استفاده از انرژی اتمی را برای مقاصد صلح‌آمیز تأیید می‌کند. حق بهره‌مندی از فناوری اتمی و ره‌آوردهای علمی در حقوق موضوعه هیچ‌گاه مورد تردید یا انکار قرار نگرفته است و حتی حقوق فطری نیز با شناسایی حق حیات ملت‌ها، حق توسعه را تأیید می‌کند. از این رو این ماده هیچ چیزی به دولت‌های درحال توسعه فاقد انرژی اتمی واگذار نمی‌کند. ماده‌ی فوق دستیابی به انرژی اتمی را حقی تفکیک‌ناپذیر و مسلم توصیف کرده است و بر مبنای این ماده، دولت‌های عضو از حق توسعه تحقیقات، تولید و استفاده از انرژی اتمی جهت مقاصد صلح‌آمیز بدون تبعیض، برخوردار هستند (قهرمانپور، ۱۳۸۸: ۱۱).

۸. تسلیحات اتمی از منظر حقوق بین‌الملل

آزمایش اولین بمب اتمی با نام «ترینیتی» توسط ایالات متحده آمریکا در تاریخ ۱۶ ژانویه ۱۹۴۵ و استفاده از این سلاح وحشتناک برای اولین بار توسط همان کشور در واپسین روزهای جنگ جهانی دوم که منجر به کشته شدن افراد بسیاری در شهرهای هیروشیما و ناگازاکی ژاپن شد، شدیداً زندگی بشر را تحت تأثیر قرار داد. از این رو، آیزنهاور رئیس‌جمهور بعدی آمریکا برای کاهش بدبینی جامعه جهانی نسبت به این کشور، در تاریخ ۸ دسامبر ۱۹۵۳ طی نطقی در مجمع

عمومی سازمان ملل شعار «اتم برای صلح» را مطرح ساخت. با این وجود، این موضوع، نه تنها مانع جدی برای خلع سلاح اتمی نشد، بلکه رقابت شدید بین دو بلوک غرب و شرق، روزبه‌روز بر تعداد تسلیحات اتمی افزود. تهدید به استفاده یا استفاده از تسلیحات اتمی باید با الزامات ناشی از مقررات قابل اعمال حقوق بین‌الملل در زمینه مخاصمات مسلحانه، به‌ویژه با مقررات مربوط به اصول و قواعد ناظر بر حقوق بین‌المللی بشردوستانه و همچنین با مقررات و تعهدات خاصی که به موجب معاهدات مقرر شده و دیگر تعهداتی که صریحاً با تسلیحات اتمی مرتبط هستند، مطابقت داشته باشد. بر اساس مقتضیات فوق چنین برمی‌آید که تهدید یا استفاده از تسلیحات اتمی عموماً برخلاف مقررات حقوق بین‌الملل قابل اعمال در مخاصمات مسلحانه بوده و با اصول و مقررات حقوق بشردوستانه بین‌المللی نیز مغایرت دارد. سؤالی به‌طور جدی در دکترین و محافل علمی و سیاسی و نهادهای بین‌المللی مطرح است، این است که آیا تولید و تکثیر یا استفاده از تسلیحات اتمی در پرتو حقوق بین‌الملل مجاز است یا ممنوع. این، همان چیزی است که تاکنون دو بار از دیوان بین‌المللی دادگستری راجع به آن درخواست نظر مشورتی شده است (بشری و قهرمانپور، ۱۳۸۸: ۶۲). در مقوله ممنوعیت استفاده از تسلیحات اتمی تا به امروز هیچ معاهده‌ای که صریحاً و به نحو الزام‌آور کشورها را از استفاده از این تسلیحات در یک مخاصمه مسلحانه منع کند وجود ندارد. معاهده نیز مشتمل بر مقرراتی نیست که کشورها را از استفاده از این تسلیحات منع کند. ولی قواعد عام و الزام‌آوری وجود دارد که با توجه به ویژگی‌های یک سلاح اتمی، رعایت آن قواعد ملازمه با عدم استفاده از سلاح اتمی دارد. به عبارت دیگر به کارگیری این گونه تسلیحات بدون نقض آن قواعد عام امکان‌پذیر نیست. به این ترتیب، قواعد حقوقی ناظر بر تسلیحات اتمی را می‌توان هم در پرتو مقررات عام حقوق بین‌الملل و هم در مقررات خاص مربوط به این تسلیحات که تاکنون در اسناد بین‌المللی منعکس شده است مورد مطالعه قرار داد (سرتیپی و حجت‌زاده، ۱۳۹۲: ۲۷۳).

قطعنامه ۱۱۴۸ مجمع عمومی سازمان ملل متحد سال ۱۹۵۷ برای توقف تولید مواد شکافت‌پذیر برای اهداف تسلیحاتی و تخصیص کامل تولید مواد شکافت‌پذیر در آینده به اهداف غیر تسلیحاتی تحت نظارت بین‌المللی تصویب شد. این قطعنامه از آن جهت اهمیت داشت که کشورهای دارای تسلیحات اتمی تصور می‌کردند که حق تولید مواد شکافت‌پذیر برای اهداف نظامی و تولید تسلیحات اتمی و سایر مواد منفجره اتمی را دارند. به علاوه قطعنامه ۲۰۹۲ مجمع عمومی سازمان ملل متحد با عنوان «تبدیل به نیازهای صلح‌آمیز منابع آزاد شده در خلع سلاح» تصریح می‌کرد که همه منابع آزاد شده در خلع سلاح باید در اهداف توسعه اقتصادی و اجتماعی، به‌خصوص برای کشورهای در حال توسعه به کار گرفته شوند. در این بین آژانس بین‌المللی انرژی اتمی نقش مهمی در تسریع و توسعه تخصیص انرژی اتمی به صلح، بهداشت و رفاه در جهان دارد». در ۷ نوامبر

۱۹۷۰ قطعنامه ۲۶۶۱ مجمع عمومی سازمان ملل متحد اصطلاح «حق مسلم» را برای کشورهای عضو در استفاده انرژی اتمی برای اهداف صلح‌آمیز به کار برد. در این قطعنامه بیان شده است «با توجه به اینکه همه کشورها، بدون هیچ تبعیضی، از حق مسلم توسعه تحقیقات، تولید و کاربرد انرژی اتمی برای اهداف صلح‌آمیز برخوردارند و اینکه گاهی از توسعه روش‌های جدید غنی‌سازی اورانیوم و توجه به اینکه این تکنیک‌های جدید ممکن است به ترویج کاربرد انرژی اتمی برای اهداف صلح‌آمیز کمک کند و نیز توجه به اینکه مواد تولید شده با این تکنیک‌های جدید می‌تواند به تولید سلاح منجر شود، مگر اینکه نظارت مؤثری در جریان باشد. از آژانس بین‌المللی انرژی اتمی درخواست شده است با در نظر گرفتن روش‌های جدید غنی‌سازی اورانیوم، نظارت‌های لازم را اعمال نماید (غریب‌آبادی، ۱۳۸۲: ۴۳).

قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل متحد، نقش مهمی در ترویج کاربردهای صلح‌آمیز فناوری انرژی اتمی و شفاف‌سازی دامنه کاربرد صلح‌آمیز انرژی اتمی داشته‌اند. مجمع عمومی سازمان ملل متحد در قطعنامه ۱۵۱۵ تصریح می‌کند که «یکی از اهداف اصلی سازمان ملل متحد ترویج استانداردهای بالای زندگی و متعهد کردن کشورهای عضو در اقدامات مشترک و مجزا برای رسیدن به این اهداف است»؛ بنابراین، «وظیفه اصلی سازمان ملل تسهیل پیشرفت و توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورهای کمتر توسعه‌یافته جهان است، با کمک به حفظ استقلال آنها و از میان بردن فاصله استاندارد زندگی آنها با کشورهای توسعه‌یافته.» استفاده صلح‌آمیز از انرژی اتمی و فناوری‌های وابسته به آن از همان آغاز تأسیس مجمع عمومی سازمان ملل، به خاطر این عوامل اساسی یکی از بنیادی‌ترین اهداف تلقی می‌شود. تمایل جهانی به تغییر منابع سوخت، کاهش وابستگی به واردات سوخت‌های فسیلی و ایجاد ایمنی در مقابل قطع این واردات، ضرورت کاهش تغییرات آب و هوایی با کاستن انتشار گازهای گلخانه‌ای و آلودگی هوا، تمایل به کاستن هزینه‌ای سوخت فرار و نیز کاربردهای متعدد انرژی اتمی در کشاورزی، داروسازی و تولید برق، از جمله مهم‌ترین این اهداف محسوب می‌شوند (دی. ویلیامز، ۱۳۹۲: ۱۲۵۸).

قطعنامه ۳۴۷۸ مجمع عمومی سازمان ملل متحد اعلام می‌کند که «منافع بالقوه هر نوع کاربرد صلح‌آمیز انرژی اتمی باید برای کشورهای اتمی و غیر اتمی قابل دسترسی باشد. در این مورد، این قطعنامه اعلام می‌کند که «کشورهایی که محدودیت‌های عدم تکثیر تسلیحات اتمی را پذیرفته‌اند حق دسترسی کامل به کاربرد صلح‌آمیز انرژی اتمی دارند. همه تلاش‌ها برای افزایش قابلیت دسترسی انرژی، به خصوص برای رفع نیازهای کشورهای در حال توسعه، بسیار اهمیت دارد. در سال ۱۹۷۷، قطعنامه ۳۲/۵۰ مجمع عمومی سازمان ملل حق مشروع کشورها در ایجاد یا کسب فناوری جهت کاربرد صلح‌آمیز انرژی اتمی به منظور سرعت بخشیدن به پیشرفت اقتصادی‌شان را به رسمیت شناخت. بر این مبنای، همه کشورها، بر اساس اصل تساوی حاکمیت، حق دارند در راستای

پیشرفت اقتصادی و اجتماعی خود، برنامه‌هایشان در زمینه کاربرد صلح‌آمیز انرژی اتمی را مطابق با اولویت‌ها، نیازها و منافعشان، اجرا کنند و بدون تبعیض باید در دسترسی و کسب فناوری، تجهیزات و مواد جهت کاربرد صلح‌آمیز انرژی اتمی آزاد باشند.»

قطعنامه ۳۳/۹۱ مجمع عمومی سازمان ملل متحد کشورهای عضو را از تولید ماده شکاف‌پذیر برای اهداف تسلیحاتی منع کرده است، درحالی‌که هیچ منعی برای تولید این ماده برای اهداف صلح‌آمیز قید نشده است. قطعنامه ۲۳۷۳ مجمع عمومی سازمان ملل متحد حدود کاربرد صلح‌آمیز انرژی اتمی را تعیین می‌کند. در این قطعنامه از حق همه امضاکنندگان در انجام تحقیقات، تولید و کاربرد صلح‌آمیز انرژی اتمی حمایت می‌کند و کشورهای عضو فاقد تسلیحات اتمی قادر خواهند بود منبع و ماده شکاف‌پذیر مخصوص، همچنین تجهیزات فرآوری، کاربرد و تولید انرژی اتمی برای اهداف صلح‌آمیز را به دست آورند (دی. ویلیامز، ۱۳۹۲: ۱۳۵).

بحث و نتیجه‌گیری

توسعه همه‌جانبه در اکثر شاخه‌های حقوق بین‌الملل نمایان است در مجموع، به عنوان یکی از حقوق نسل سوم بشری و جاهت یافته است و در حوزه حقوق توسعه، به تبلور مفهوم «توسعه پایدار» انجامیده، در معاهدات خلع سلاح و کنترل تسلیحات اتمی نیز «حق فعالیت صلح‌آمیز» را در پی داشته است. این در حالی است که حقوق توسعه، ناظر بر رفتار دولت‌ها و سایر بازیگران در عرصه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. به عبارت بهتر، حق توسعه اثر طبیعی حق تعیین سرنوشت است. این حق موجب همبستگی بین‌المللی می‌شود. از آنجا که حق حاکمیت و تعیین سرنوشت قواعد آمره حقوق بین‌الملل هستند، حق توسعه که حاصل این قواعد است، بی‌شک از وصف قواعد آمره برخوردار خواهد بود در واقع برابری حقوقی بدین معناست که حقوق بین‌الملل مملو از اصول موجد «حقوق برابر برای دولت‌های نابرابر» است، اگر توانمندی‌های فناوری در استیفای برخی حقوق از جمله توسعه نقش حیاتی دارد، بهره‌مندی دولت‌های کمتر توسعه‌یافته یا توسعه‌نیافته جهان سوم از حق توسعه، این امکان را برای آنها فراهم می‌کند تا در مسیر دستیابی به فناوری‌های اتمی که یکی از حقوق مهم و مسلم آنهاست، حرکت کنند. از سویی دیگر چون هدف مشروع، «توسعه صلح‌آمیز» است، آن دسته از فناوری‌ها که کاربرد غیر صلح‌آمیز دارند، در این مبحث جایی نخواهند داشت. از این رو، نمی‌توان انصراف از دستیابی به فناوری‌های اتمی را برای کشورهایی که دارای منابع گسترده از این انرژی هستند، به نفع آنها قلمداد کرد. مسئله مهم این است که اعراض دائمی از حق داشتن تسلیحات اتمی به عنوان تعهدی قراردادی و پذیرفته شده تنها در صورتی توسط دولت‌های در حال توسعه پذیرفته می‌شود که این موضوع دست‌آویزی برای عمق بخشیدن به شکاف توسعه در میان کشورها نگردد. در مجموع، غربی‌ها معتقدند که اصل بر محدودیت است و به همین دلیل هرگونه فناوری که «صرفاً صلح‌آمیز» نباشد، تبادل آنها در

حوزه این محدودیت‌ها قرار خواهد گرفت؛ بنابراین، از همکاری در حوزه «مواد و فناوری‌های دو منظوره» یعنی اقلامی که قابلیت صلح‌آمیز و نظامی هم‌زمان دارند، خودداری می‌ورزند.

در پاسخ به پرسش اساسی که آیا رژیم‌های حقوقی حاکم بر محدودیت‌های دستیابی کشورها به فناوری‌های نوین اتمی در محدود نمودن حق توسعه کشورها مطابق قواعد و حقوق بین‌الملل است یا خیر، باید خاطر نشان کرد که مطابق حقوق بین‌الملل سنتی و مطابق با اصول انصاف، عدالت، توسعه حق مسلم و اساسی کلیه ملت‌ها و دولت‌ها می‌باشد، لیکن رژیم در حال شکل‌گیری موجود در سطح بین‌المللی چه در شکل و چه در ماهیت برخلاف حق مسلم کشورها و ملت‌ها در دستیابی به فناوری‌های نوین اتمی می‌باشد. به عنوان مثال می‌توان گفت که در رژیم عدم اشاعه که از شکل و سازوکارهای سنتی حقوق بین‌الملل برای اجرای نیات دولت‌های دارای فناوری اتمی استفاده نموده است، در رژیم جدیدی که در حال شکل‌گیری و پایه‌گذاری از سوی دولت‌های دارنده این گونه فناوری‌ها است، سازوکارهای سنتی حقوق بین‌الملل را به هم ریخته و با ایجاد سبک جدیدی از قانون‌گذاری، آن هم با سوءاستفاده از نهادها و سازمان‌های بین‌المللی مثل سازمان ملل متحد و بهره‌مندی از عنصر قدرت در سطوح مختلف، در صدد اعمال مواعی به ظاهر حقوقی عدم اشاعه که مبتنی بر ممانعت از دستیابی کشورها و خصوصاً کشورهای در حال توسعه به فناوری‌های نوین اتمی، می‌باشد. در رویکرد جدید، کشورها از دستیابی به فناوری‌های اتمی، نه تنها به دلایل ظاهراً نظامی، بلکه به جهت حفظ برتری فناورانه و اقتصادی و استراتژیک و آن هم به نفع قدرت‌های برتر، منع شده‌اند. در مجموع می‌توان این گونه استنباط کرد که با توجه به سیاست‌ها و اقدامات انجام شده در سطح بین‌المللی و تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل خصوصاً در موارد ذکر شده، حقوق ملت‌های در حال توسعه در دستیابی به فناوری‌های نوین فناوری اتمی، کاملاً محدود شده است و نظام جدیدی شکل گرفته است که نمی‌توان در آن حقوقی برابر و مساوی برای تمامی ملت‌ها و دولت‌ها، تصور نمود. در حالی که حق توسعه در تعامل مستقیم با دستیابی به همهی فناوری‌ها به خصوص فناوری‌های نوین اتمی است.

منابع

- بشری، اسماعیل؛ قهرمانپور، رحمن. (۱۳۸۸). سلاح هسته‌ای جدید و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی.
- توسلی نائینی، منوچهر. (۱۳۸۳). حقوق و تعهدات ایران در پیمان منع گسترش تسلیحات اتمی. اطلاعات سیاسی - اقتصادی، ۱۸(۲۰۴)، ۳۹-۳۲.
- دی. ویلیامز، پل. (۱۳۹۲). درآمدی بررسی‌های امنیت. ترجمه علیرضا طیب، چاپ دوم، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ساعد، نادر. (۱۳۸۷). مجموعه تنقیح شده قوانین و مقررات انرژی اتمی. تهران: انتشارات خرسندی.
- ساعد، نادر. (۱۳۸۶). حقوق بشردوستانه و سلاح‌های هسته‌ای. تهران: نشر شهردانش.
- ساعد، نادر. (۱۳۸۴). حقوق بین‌الملل و نظام عدم گسترش تسلیحات اتمی. انتشارات موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، چاپ اول.
- ساعد، نادر. (۱۳۸۸). طرح تحقیقاتی شناخت و ارزیابی محدودیت‌های نظام بین‌المللی ناظر بر کاربردهای چندمنظوره فناوری‌های مرتبط با تسلیحات نوین. دفتر مطالعات و امور دفاعی اداره کل مطالعات راهبردی وزارت دفاع.
- ساعد، نادر. (۱۳۸۲). توسعه دانش و فناوری صلح امیزاتمی در اسناد و آموزه‌های حقوق بین‌الملل. سیاست دفاعی، ۱۲(۴۶)، ۷۲-۴۵.
- ساعد، نادر. (۱۳۸۴). ارزیابی حاکمیت دولتها در پرتو فرایند بین‌المللی خلع سلاح و کنترل تسلیحات. [رساله دکتری دانشگاه تهران].
- سرتیپی، حسین؛ حجت‌زاده، علیرضا. (۱۳۹۲). حقوق امنیت اتمی. چاپ اول، تهران: نشر میزان.
- غریب‌آبادی، کاظم. (۱۳۸۲). بررسی تحلیلی معاهده‌ی منع جامع آزمایش‌های اتمی. انتشارات دانشگاه امام حسین (ع).
- غریب‌آبادی، کاظم. (۱۳۸۱). آشنایی با معاهدات خلع سلاح و کنترل تسلیحات. انتشارات سازمان جغرافیایی.
- قهرمانپور، رحمان. (۱۳۸۸). تضعیف پیمان منع اشاعه توسط قدرت‌های اتمی. مجموعه مقالات همایش ملی چشم‌انداز خلع سلاح و کنترل تسلیحات.
- موسویان، سید حسین. (۱۳۸۶). پروتکل الحاقی و راهبرد جمهوری اسلامی ایران. تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک.
- Hoffmann, S. (2003). Clash of Globalization, in the Global Transformation. P106. Battenwieser University.
- Doswald-Beck, L. (1997). International humanitarian law and the advisory opinion of the International Court of Justice on the Legality of the threat or use of nuclear weapons. IRRC, No.316, p.54
- Canrong, G. (2001). The US Global strategy in the post - cold war era and its implications for china-united states relation: a Chinese perspective. Journal on the contemporary China, vol.10, wo.27, pp.302-315
- Kirchheimer, F. (2006). The Right to Development - Where Do We Stand? July. Occasional PAPERS. Geneva: 12
- Pelzer, N. (1981). The Nature and Scope of International Cooperation in Connection with the Peaceful Uses of Atomic Energy and Its Limits. an Assessment. Nuclear Law Bulletin. Bulletin 27. June. P.36
- Sengupta, A. (2002). on the Theory and Practice of the Right to Development. Human Rights Quarterly. 24, No4, PP837-889, John Hopkins University Press.